
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo</p>		<p>Tom / Volume XXIV (2016), Книжка / Issue 2</p>
---	---	--	---

ВЕЛИКО ТЪРНОВО В НАУЧНОТО ТВОРЧЕСТВО НА АКАД. ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ

Иван ТЮТЮНДЖИЕВ

VELIKO TURNOVO IN THE SCIENTIFIC WORKS OF ACADEMICIAN VASSIL GYUZELEV

Ivan TYUTYUNJIEV

Библиографията на акад. Васил Гюзелев в годината на неговия 80-годишен юбилей наброява 75 книги и над 300 статии и студии, публикувани у нас и в чужбина. В това число се включват превод и коментар на писмени исторически извори, аналитични разсъждения и обобщаващи съчинения върху политическата и културна история на средновековна България. Пълната информация за научното дело на най-изтъкнатия днес български медиевист се съдържа в издаваните периодически през годините библиографски справки. За много от приносните заглавия, излезли под неговото перо, са писани отзиви и рецензии както от български, така и от известни чуждестранни медиевисти и византинисти. Смеем да кажем обаче, че именно средновековният Търновград заема особено място в изследванията на юбилея. И това до голяма степен се дължи на личната връзка, която ученият поддържа със старопрестолния град. Илюстрация на това твърдение се явява следната поетична характеристика на столицата на Асеневици, формулирана от академик Гюзелев: „Съдружието във ваятелското майсторство на природата и човека са създали покоряващо и недостижимо своеобразие на този омайващ и въвличащ в света на романтичното минало град“. Едва ли ще преувеличим, ако отбележим, че това е една от най-синтезираните и в същото време точни характеристики на нашия град. Но това не е учудващо, имайки предвид пиетета на Учителя към поетическото изкуство. А когато стане дума за възвишения свят на Калиопа, винаги се сещаме, че ... „самия Търновград ще разтръби победите“, както възкликва византийският стихоплетец Мануил Фил. Именно тази крилата фраза става заглавие за антологията от текстове на средновековни поети, издадена преди години от В. Гюзелев. Ето как в Търново се преплитат историята и поезията, за да изплетат неповторим венец на българското минало. Впрочем, трябва да сме признателни на юбилея, че пръв обръща сериозно внимание на поетическите творби като извор за средновековната история на България и българите и в частност на Търново.

Разбира се, не само емоционалната връзка е водеща при проучванията на академик Гюзелев върху всестранната роля на столичния център през XII – XIV век. Ученият е привлечен преди всичко от духовната и културна значимост на Търново за византийско-славянската православна общност. Една по същество необятна тема, за чието изследване в сравнителен и концептуален план най-големи заслуги има именно В. Гюзелев. Било то в обобщаващи или тясно специфични публикации, доайенът на медиевистиката ни привлича нови извори, анализира тяхното съдържание и достига до основополагащи заключения по няколко тематични кръга, свързани със старопрестолния Търнов. На първо място сред тях се откроява държавно-политическата роля на града през столетията на Второто българско царство. Този въпрос е разгледан в поредица публикации на изтъкнатия български медиевист („Възобновяването на Българското царство в средновековната книжовна традиция“ (1985 г.); „Der Aufstand der Asseniden. Tarnovo – “das neue Konstantinople” (1985 г.); Hauptstädte, Residenzen und Hofkultur im mittelalterlichen Bulgarien, 7 – 14. Jh. (Von Nomadescampus bis zum Zarenhof) (1991 г.); „Столици, резиденции

и дворцова култура в средновековна България (От номадския стан към царския дворец“ (1994 г.); „Столиците на България – средновековните и днешната“ (2000 г.) и др.). В тях са формулирани изводи с основополагащо значение за осмислянето на значението на Търново в историята на Второто българско царство. Ще споменем само някои от тях. На първо място се обръща внимание на факта, че младата столица на Асеновци има ключово значение за обновяването на държавния живот на българите в края на XII и в зората на XIII век. Съсредоточаването на административния, дворцовия и политическия живот на страната в Търново, превръща града във всепризнат център за всички освободени от ромейска власт български земи. Държавно-политически и военни подбуди налагат именно този град да се превърне в траен притегателен център за българите от Мизия, Тракия и Македония. Що се отнася до дворцовата култура, с основание се достига до убедителния извод, че тя следва византийския дворцов модел, но е обогатена и с оригинални, български елементи.

Политическата тежест на града нараства осезателно след 1204 г., когато Константинопол е завладян от войските на IV Кръстоносен поход и Византийската империя престава да съществува като единно цяло. В пъстрата политическа мозайка, възникнала след краха на Цариград, на Търново е съдено да се превърне в политико-идеологически наследник на „Втория Рим“. С право акад. В. Гюзелев съзира корените на идеята Търново – „Трети Рим“ именно в годините непосредствено след окупирането на Константинопол от латинците. Тази идеология е най-релефно засвидетелствана през XIV век, в епохата на цар Иван Александър (1331 – 1371), което показва нейната устойчивост в православния свят.

Не по-маловажно е и друго наблюдение на учения, а именно, че Търново, за разлика от ранно-средновековните ни столици, се налага като всепризнат и траен център на византийско-славянската общност. Освен това големият наш медиевист обръща внимание и на още едно обстоятелство, което често забравяме, а именно, че Търново е сред най-значимите градове в средновековна Европа.

В страниците, посветени на столичния център през XIII – XIV век, акад. Гюзелев отчита и структурата на градската агломерация, която позволява да се разсъждава за социалната стратификация, урбанистичните модели и отношенията между светска и духовна власт през тази епоха. Освен класическата подялба за повечето средновековни български градове на две части – Горен и Долен град, в Търново се съзира и обособяването на три добре известни крепости – Царевец, Трапезица и Момина крепост. Именно в тях е съсредоточен значителен процент от населението и животът е особено интензивен. Присъствието на венецианци, генуезци, флорентинци, дубровчани и т.н. превръща Търново в истински космополитен град. В битата на жителите преобладават занаятите и търговията, докато земеделието и скотовъдството имат второстепенно значение. Разположението на дворцовия комплекс и патриаршеската резиденция говорят за наличието на познатата от византийския модел „симфония“ на светска и духовна власт.

Основна тежест в проучванията на акад. В. Гюзелев, върху средновековния Търновград обаче има темата за духовната и културна значимост на българската столица в православния свят. Отново ще се ограничим да изброим само няколко фундаментални заглавия от богата библиография на изследователя („Духовната култура в средновековна България XIII – XIV век“ (1979 г.); „The Old Bulgarian Culture and its Achievements (13th and 14th Centuries“ (1980 г.); „Училища, скриптории, библиотеки и знания в България XIII – XIV век“ (1985 г.; 2014 г.); „Die Kultur des mittelalterlichen Bulgariens im 13. und 14. Jahrhundert“ (1985 г.); „Einige Charakteristik der mittelalterlichen bulgarischen Geistkultur. Tarnovo als geistige Hauptstadt der slawischen orthodoxen Okumene im 13. – 14. Jahrhundert“ (1989 г.); „Bulgarien zwischen Orient und Okzident. Die Grundlagen seiner geistigen Kultur vom 13. bis zum 15. Jahrhundert“ (1993 г.); „Средновековният Търнов – духовна столица на славянската православна общност“ (2011 г.).

Благодарение именно на посочените, а и други трудове на акад. Гюзелев, бе възприето понятието „Търновски период“ за обозначаване на нашето културно и духовно развитие през XIII – XIV век. Това развитие се характеризира с тясна симбиоза на българските и византийските културни традиции и се гради на базата на славяно-византийската общност в православията. Основателно е твърдението на учения, че по линия на културното и духовно излъчване, Търново се налага като значимо средище на православния свят, наред с Константинопол, Солун, Света гора, Синай и Йерусалим. Този статут се въплъщава особено отчетливо след 1235 г., когато окончателно е завършен моделът на средновековната българска държавност: Царство – Патриаршия.

Безспорно столицата на Асеновци е и главен просветен и книжовен център на Българското царство, но при това тя не измества специфичните черти на останалите средища на образование и грамотност. Нещо повече, според заключението на акад. Гюзелев, Търново е признат за „главно място“ на книжовността в близки и далечни страни като Сърбия, Влахия, Молдова, Литовското княжество и Московска Русия. Доайенът на българската медиевистика посочва няколко постоянни фактора за достигането на този статут от Търново: пренасянето в града на мощи на редица светци, което превръща столицата в място за поклонничество; издигането на Търновската патриаршия в положение на „майка на църквите в Българското царство“; налагането на престолнината като просветен център на Европейския югоизток; присъствието на значими творци в културната и духовна сфера. Сред тях се открояват св. Патриарх Евтимий и неговите ученици и последователи, закрепили за България статута на водеща духовна сила.

Каскадата от епитети, отправени по адрес на града, които четем в различни извори, немалко от които са публикувани от В. Гюзелев, е прекрасна илюстрация на горните констатации. В средновековните текстове Търново се величае като „нов Йерусалим“, „нов Цариград“, „Богопазеният град“, „великият“, „царстващият“ и др. Названия, изпълнени със символична натовареност, породена както от специфичния езиков код на епохата, така и от авторитетното място на престолния град в тогавашния свят. Едва с падането на Търново под властта на османците през лятото на 1393 г., е сложен край на високия сакрален, духовен и културен статус на старопрестолния град.

Акад. Васил Гюзелев има съществени приноси и в изследването на ролята на Търновската патриаршия в православния свят. Отделя се особено внимание на влиянието на търновската църковна катедра върху останалите славянски православни народи, както и върху Влашко и Молдова. Този висок авторитет се запазва и нараства, дори когато средновековната българска държава преживява последните години от съществуването си. При това се подчертава, че авторитетът на търновските архиепископи се повишава осезателно след сключването на Лионската уния от 1274 г., когато в очите на съвременниците Константинополската патриаршия отстъпва от православната вяра. Благодарение на системната работа с писмените извори, акад. Гюзелев доказва, че Търновската патриаршия е основен мост за контактите на българите със Света гора, Йерусалим, Солун, Константинопол и други центрове на ортодоксалния свят. Особено важно е уточнението, че в църковния живот на Търновската катедра се наблюдава тенденция към силна българизация. Под покровителството на търновските патриарси в многобройните манастири и техните скриптории през XIII – XIV век се създава значителна книжовна продукция. Нейните паметници се превръщат в еталон за останалите средища на грамотността и книгоиздаването.

И накрая трябва да подчертаем още един особено ценен принос на акад. Гюзелев в изследването на средновековния Търновград. Добре известно е, че една отличителните черти в професионалния път на юбиляря е издирването на писмени източници за средновековното ни минало. В това отношение сме признателни на нашия доайен, че направи достойние на българската медиевистична общност и множество неизвестни или слабо познати източници за Търново от XIII – XIV век. По този начин изворовата база за бъдещи проучвания върху града на Асеновци е значително обогатена и разширена. Но не само това. Въз основа на източниците бележитият медиевист проникновено и с мащабна концептуална структура експонира мястото на Търново в средновековната българска и византийска действителност.

Учениците и последователите на акад. В. Гюзелев добре знаят, че и в навечерието на своя 80-годишен юбилей, той продължава с присъщото си усърдие и систематичност да проучва големите проблеми на Българското средновековие. Убедени сме, че „перлата“ на Второто българско царство – Търново, ще остане и занапред една от любимите теми на големия учен, наставник, общественик и мислител академик Васил Гюзелев.

На многая лета, Учителю!